

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 4 Sayı/Num: 1
Haziran / June 2024
ISSN 2792-0194

Juynboll ve Müşterek Ravi Teorisi Juynboll And The Common Ravi Theory

Doktora Öğrencisi İbrahim URGANCI

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İbrahim_urganci@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-2498-9672

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 04.05.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 24.06.2024

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Haziran / June

Volume/ Cilt: 4 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 45 - 57

Öz

Oryantalistik çalışmaların kendine has doğasında tenkit vardır. Bu, İslamî ilimlerden biri olarak hadis ilmi sözkonusu olduğunda gerek sened ve gerekse metin için konu edilebilir. Özellikle hadis alanındaki araştırmalarıyla bilinen oryantalistlerin rivayetlerin tarihi olmadığı yönündeki iddiaları, takip eden dönemde Joseph Schacht'ın (ö. 1969) müşterek râvi teorisi ile daha ileri bir aşama kat etmiştir. Bu çalışmada Schacht'ın, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eseri üzerinden konunun incelenmesi ve muhatap olduğu haklı ilmî tenkitlerin değerlendirilmesi yapılacaktır. Schacht'ın ihdas ettiği müşterek ravi tanımı ele alınacak, Juynboll'ın teoriyi uygulaması konu edilecektir. Çalışma klasik İslamî paradigma tarafından tenkit edildiği başlıklarla sınırlı olup konunun ana hatlarıyla ilgili ilmî tartışmalar öne çıkarılacaktır. Mevzû rivayetlerin serüveni hakkında bilgi vermek gibi bir fayda barındırmakla birlikte bu tür iddialar, ispat edilmediği ve sahih kabul edilen rivayetler üzerinden işletilmediği takdirde genellemeci ve önyargılı bir yaklaşım olarak nitelenmiştir. Ayrıca müşterek râvi teorisi kapsamlı bir tahlil ve mukayese yöntemi yoluyla geliştirilmeye, müspet bir işlev üstlenmeye uygun bir kavram olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalist, isnad, metin, analiz, Schacht, Juynboll

Abstract

Criticism is inherent in the very nature of Orientalist studies. In the case of hadith, as one of the Islamic sciences, this can be applied to both the text and the authenticity of the hadith narrations. The claims of Orientalists, especially those known for their researches in the field of hadith, that the narrations were not historical, took a further step in the following period with Joseph Schacht's (d. 1969) common râvi theory. In this study, Schacht's *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* will be analyzed and the justified scholarly criticisms he was subjected to will be evaluated. Schacht's definition of the muqta-rek ravi will be discussed, and Juynboll's application of the theory will be discussed. The study will be limited to the topics criticized by the classical Islamic paradigm, and the scholarly debates on the main lines of the subject will be emphasized. Although it has the benefit of providing information about the adventure of mawdû narrations, such claims are characterized as a generalizing and prejudiced approach unless they are proven and operated on the basis of narrations that are accepted as authentic. In addition, it is concluded that the common râwī theory is a concept suitable to be developed through a comprehensive analysis and comparison method and to assume a positive function.

Keywords: Orientalist, attribution, text, analysis, Schacht, Juynboll

GİRİŞ

Ignaz Goldziher (ö. 1921), Joseph Schacht (ö. 1969) ve Juynboll (ö. 2010), oryantalistik hadis çalışmalarında öne çıkan isimlerdir. Adı geçen oryantalistlerin sırasıyla metin-bağlam ve isnad analizi ekseninde yaptığı çalışmalarla hadis ilminin güvenilir olmadığına dair iddiaları Batı’da takip ve tenkit edilmiştir. Konunun usul açısından İslâmî paradigmanın eleştirileriyle birlikte ele alınmasında fayda görülmüştür. Konu hakkında yapılan değerlendirmeler yanında bu çalışma, yöntem odaklı ve klasik İslâmî paradigma eksenli eleştirilerini öne çıkarmayı gaye edinmiştir. Özellikle isnad merkezli düşünceleriyle ön plana çıkan Schacht, ortaya koyduğu müşterek râvi teorisiyle, tek râvili tariki izleyen müşterek râvinin, isnadı uydurduğunu iddia etmiştir. Onun ana hatlarıyla ele aldığı teoriyi açıklayan ve detaylı bir şekilde tatbik eden kimse ise Juynboll olmuştur. Bu bağlamda teorinin anlaşılması ve genel anlamda değerlendirilmesi, bu teorinin oryantalistik hadis anlayışı içinde nasıl bir yer işgal ettiğini anlamak açısından yararlı olacaktır.

Çalışmamızda birinci bölümde, öncelikle teorinin mimarı Schacht’ın, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eserinin isnad konusunu ele aldığı *The Evidence of Isnads* adlı bölümünde ortaya koyduğu genel çerçeveye özetlenmiştir. Aynı bölümde konuyu birinci dereceden ele alan M. Mustafa A’zami’nin tenkitlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, teoriyi zenginleştiren ve uygulamalı bir şekilde ayrıntılı halde değerlendiren Juynboll’un düşünceleri konuyla ilgili tenkitlere de yer verilerek zikredilmiştir.

Sonuç bölümünde Juynboll’un uyguladığı müşterek râvi teorisiyle ilgili olumlu-olumsuz tenkitleri de dikkate alarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. SCHACHT’IN ORTAYA KOYDUĞU MÜŞTEREK RÂVİ TEORİSİ

Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eserinin isnad konusunu ele aldığı *The Evidence of Isnads* adlı bölümünde¹, isnadları hadislerin en keyfi kısmı olarak niteleyerek, hadislerin tarihlendirilmesinde isnada dayalı hadis tenkit anlayışının geçersiz olduğunu savunmuştur. Ona göre isnad sistemi II. yüzyılın başlarında veya I. yüzyıl sonunda başlamıştır. Senetler sonraki dönemlerde düşüncelerini ilk dönem otoritelerine dayandırmak isteyen kimseler tarafından² kademe kademe uydurulmuştur. Senetler zamanla eksiklikleri giderilerek mükemmel hale getirilmiştir.³ Bundan dolayı isnad sistemi, hadisleri ancak II. yüzyıl âlimlerine kadar ulaştırabilir, sahabe ve Hz. Peygamber’e kadar uzanan senetler ise güvenilir değildir. Bu düşünceleri savunan Schacht, hadislerin ortaya çıktığı dönemin kendisine ait müşterek râvi teorisi (common link theory) ile tespit edilebileceğini iddia etmektedir.

Schacht’a göre müşterek râvi teorisi bir râvinin, sahte bir isnadla merfu ya da mevkuf olarak uydurduğu bir

1 Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford: The Clarendon Press 1975, s. 163-175.

2 Schacht, *The Origins*, s. 156.

3 Schacht, *The Origins*, s. 139.

hadisi birçok râviye rivayet etmesiyle rivayet zincirinde isnadların kendisinde birleştiği râvi haline gelmesidir.

Teoriye göre isnad sırasıyla şu kısımlardan oluşmaktadır: Tek râviden oluşan sahte kısmı, müşterek râvi ve bu müşterek râviden hadis alan gerçek râviler. Teori, müşterek râvinin uydurduğu hadisi geriye yansıtması, bu isnadın ek tariklerle desteklenmesi ve müşterek râvinin atlandığı farklı tariklerin varlığı şeklinde özetlenecek üç temel argümana dayanmaktadır. Buradan hareketle aynı anlama gelen ya da birbiriyle ilişki kurulabilecek farklı hadisler bizzat müşterek râvi tarafından ya da onun adını kullanan biri tarafından müşterek râvi zamanında tedavüle çıkarılmıştır. Böyle bir hadisin müşterek râvi öncesindeki kısmı uydurulmuş olmakla birlikte sonraki kısmı gerçektir ve hadisin ortaya çıktığı tarih hakkında güçlü bir delildir. Schacht, müşterek râvi durumunun farazî olmadığını, Müslüman âlimlerin de gözlemlediği halde bu unsurun önemini fark etmediklerini ve Tirmizî'nin garib olarak belirttiği hadislerin büyük çoğunluğunun buna örnek gösterilebileceğini iddia etmektedir.⁴

Schacht'ın *Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı çalışmasına reddiye niteliğinde kaleme aldığı *Studies in Early Hadith Literature* adlı doktora çalışmasında Muhammed Mustafa A'zami⁵, Schacht'ın iddialarına cevap vermiştir. Özellikle Schacht'ın yaptığı hataları ve yanlış tespitlerini delilleriyle ortaya koymuştur. Senedlerin gelişigüzel bir şekilde sık sık bir araya getirildiğini, öğretileri eski bir otoriteye yansıtılan grubun herhangi bir temsilcisinin rastgele seçilerek senede ilave edildiğini iddia eden Schacht'a göre sahih bir itikadın birkaç kişi tarafından rivâyet edilmesi ihtimalini ortadan kaldıracak diğer düşünceler vardır.⁶ A'zami, ispata muhtaç gördüğü bu iddialar sadedinde verilen örnekleri tek tek ele aldıktan sonra İslam dünyasının dört bir yanına yayılan âlimlerin ittifak ettikleri isnadların uydurulmuş olmasını imkânsız görmektedir. Ayrıca alternatif râvilerin varlığı gelenekçi görüşü sınırlamaktan ziyade onu kanıtlamaya elverişlidir.⁷

Oryantalist hadis anlayışı ve bu anlayışın eleştirisini konu edinen Ahmet Yücel, hadis literatürü içinde ciddi bir yere sahip ricâl/tabakât türü eserlerde cerh-ta'dil çalışmalarının kayıt altına alınmasının, İslam alimlerinin yalan ve yalancılara karşı teyakkuz içinde bulduklarına dair bir delil teşkil ettiğini ifade etmektedir. Ona göre tüm isnadların uydurma olduğunu iddia etmek tutarsız bir iftiradan ibarettir. Zira uydurma ya da zayıf hadislerin ve bunların değeriyle ilgili tenkid çalışmalarının varlığı ortadadır. Eğer isnadlar uydurulmuş olsaydı tüm isnadların sahih olduğu iddia edilirdi. Kaldı ki râvilerin zabt ve adalet yönleriyle ilgili durumları kayıt altına alınmış ve mevzuat türü eserler telif edilmiştir.⁸

Schacht'ın isnadların keyfi olduğu ve umûmî belirsizliği yönündeki iddialarına karşılık olarak da verilen örnekleri tek tek ele alan A'zami, isnad ve hadislerde mevcut birtakım yanlışlar olsa bile, çok sayıda râvilerin samimiyet ve dürüstlüğünü yok saymaya ve hadis literatürünü terk etmeye yönlendirecek hiçbir delilin öne sü-

4 Schacht, *The Origins*, s. 171.

5 M. Mustafa A'zami, *İslam Fıkhı ve Sünnet*, (çev. Mustafa Ertürk), İz Yayıncılık, İstanbul 2015, 287 s.

6 Schacht, *The Origins*, s. 163.

7 A'zami, *İslam Fıkhı*, s. 204-214.

8 Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İFAV Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2017, s. 74.

rülmediğini ifade etmektedir.⁹ İsnadların tadrîcî olarak geliştirildiğine dair iddiayı desteklemek için Schacht'ın kanıt olarak ileri sürdüğü altı örnekten dördünün başka hadis kaynaklarında tam isnadlarla kaydedildiğini ifade eden A'zami, İslam âlimlerinin şüpheli hadisleri bertaraf ettiklerini vurgulamaktadır.¹⁰

A'zami, ilave edilen râvilerin uydurma olduğuna dair iddialara karşılık olarak, Schacht'ın istidlalinin geçersiz olduğunu ve onun bu iddialarının, ilk âlimlerin isnad kullanma metotlarını anlayamadığından kaynaklandığını belirtmiştir. Babadan oğula geçen aile isnadlarının hepsinin uydurma olduğunu savunan ve böylece çok sayıdaki hadisleri ve isnadları reddeden Schacht'a katılmayan A'zami, aile isnadlarının belgelemede sahîh bir niteliği olduklarının kabul edilmesini; fakat insanların mevzu hadisleri desteklemede bu tür isnadı sık sık örnek aldıklarının farkına varılmasını daha isabetli gören Robson'un haklı olduğunu ifade etmiştir.¹¹

Schacht'ın müşterek râvi teorisini takdir ya da tenkit eden ilim adamları arasında G. H. A. Juynboll'un yeri farklıdır. O, bu teoriyi daha detaylı hale getirmiş, bazı terimler ekleyerek uygulamalı olarak geliştirmiştir.

2. JUYNBOLL'UN MÜŞTEREK RÂVİ TEORİSİNİ TATBİKİ

Juynboll, genel itibarıyla Schacht'ın teorisini kabul etmekte ve savunmaktadır. Müşterek râvi teorisinin hari-ka bir teori olduğunu ifade etmiş; bu teorinin geniş çapta ilgi görmeyişine dair algıyı, yeterince vurgulanmayışına bağlamıştır.¹² Tabii olarak teorinin mimarı Schacht'ı takdir etmekle birlikte farklı yorum ve katkılarından dolayı Juynboll ismi, bu teoriyle birlikte anılır hale gelmiştir. Eserlerinde bu teoriye bazı eklemeler yaparak zenginleştiren Juynboll'un teoriyi uygulama usulü, kullandığı yeni terimler bağlamında ele alınacaktır.

Schacht ve Juynboll'a göre, müşterek râvi, bir haberi bir kişiden okuyup onu birçok öğrenciye rivayet eden kimsedir. Bu öğrenciler bu haberi iki ya da daha fazla öğrenciye rivayet ederler. Yani bir isnad kümesinin dallandığı yerde müşterek râvi bulunmaktadır. İşte bu noktada Juynboll, Schacht'tan farklı olarak müşterek râvi teorisi bağlamında ilk defa kısmî müşterek râvi (partial common link) terimini kullanmaktadır. Schacht isnad kümesinde isnadların ilk defa kendisinden ayrıldığı kişiyi müşterek râvi olarak tanımlamaktadır. Juynboll ise bu kimsenin müşterek râvi sayılması için ancak kendisinden üç kısmî müşterek râvinin rivayette bulunmuş olmasını gerekli görmektedir. Juynboll bir rivayeti müşterek râviden alan ve iki veya daha fazla öğrencisine rivayet eden râviyi kısmî müşterek râvi olarak adlandırmıştır.¹³

İsnad kümeleri çoğunlukla müşterek râviye kadar tek râvili olup, müşterek râviden sonra kısmî müşterek râvilerin bulunduğu rivayetlerden oluşuyorsa Juynboll, rivayet tariklerinin gerçekliğini müşterek râvi kısmından sonrası için makul bulmaktadır. Yani bir kimsenin Juynboll'a göre kısmî müşterek râvi olması, bu kimsenin isnad kümesindeki durumunun tarihî olması demektir. Rivayetin gerçekliğinin en önemli göstergesi rivayete

9 A'zami, *İslam Fıkhı*, s. 214-219.

10 A'zami, *İslam Fıkhı*, s. 226.

11 A'zami, *İslam Fıkhı*, s. 226.

12 G. H. A. Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 256.

13 Juynboll, " *İsnad Analiz Metotları* ", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 67.

katılan kişi sayısıdır.¹⁴

Rivayetleri tarihî kabul etmekle ilgili bir ölçüt olarak râvi sayısını esas alan Juynboll, tek râvili tarik (single strand) terimini özellikle kullanmaktadır. Ona göre tek râvili tarikler tarihî değildir. Tek râvili tarik ile müşterek râvi ve müşterek râviden sonraki kısımdan oluşan isnad yapısını isnad kümesi (isnad bundle) olarak adlandıran Juynboll, belli bir râvide toplanan rivayet zincirine düğüm (knot), müşterek râvi ile müdevvinler/musannifler arasındaki kısmı isnad demeti (bunch of strands) olarak tanımlamaktadır. Bir isnad kümesinde ne kadar çok düğüm varsa bu isnad o derece tarihî olabilir. Tek râvili tariklerin bu yüzden gerçekliği savunulamaz. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in sözünün yalnızca bir sahâbi tarafından, bu sahâbiden de sadece bir tâbîî kanalıyla rivayet edilmesi şüphelye karşılanmalıdır.¹⁵

İsnad zincirinin başında yer alan her sahâbi, Hz. Peygamber'den rivâyette bulunan kimsedir. Bu sahâbinin, rivayeti yine tek bir tâbîîye aktarmış olması ve onun da yalnızca bir tebe-i tâbîîye rivâyette etmesi Juynboll'a göre makul ve mümkün değildir. Bu durum, isnadın ortaya çıkması karşısında hicrî birinci asrın sonlarına doğru hadis faaliyetinde bulunanların, kendi zaman dilimlerini ilk ve en yaşlı râvilerin zaman dilimlerine bağladıklarını gösterir. Başka bir ifadeyle bu isnad zincirleri içinde adları geçen sahâbi ya da bir tâbîî, sonraki dönem hadisçiler tarafından uydurulan bir hadisin metnini rivâyette etmiş görünmektedir. Bundan dolayı Juynboll, müşterek râvi öncesi tek râvili tarikin geriye doğru büyümenin bir neticesi olduğu kanaatinde. Juynboll bu sebeple en mükemmel isnadların en geç ortaya çıkanlar olduğunu iddia etmektedir.¹⁶ Neticede çok sayıda müşterek râvi, sözde kendisinden hadis rivâyette ettiği pek çok şeyhi aslında uydurmuştur.¹⁷ Prestij sağlamak amacıyla müşterek râvilerin, çağdaşı olan bir râviden aldığı bir rivayeti, başka bir şeyhten almış gibi göstererek isnad oluşturmuş olması muhtemeldir. Bu düşünceden hareketle bu faaliyetin büyük boyutlarda gerçekleşmiş olabileceğini iddia eden Juynboll, isnadların çoğalmasının nedenlerinden birinin de bu olduğunu savunmaktadır.¹⁸

Müşterek râvi her tabakada yalnızca bir râvi tarafından yine sonraki tabakadan bir tek râviye rivâyette bulunması kabulüne dayalıdır. Bu tezi tenkit eden Yücel'e göre kendisinde bilgi bulunan bir âlimin bunları sadece birine aktarmayı düşünmesi, hatta buna özel bir gayret göstermesi makul değildir. Bazı sahâbenin bir tâbîîye rivâyette bulunması söz konusu olsa da tüm sahabenin, aynı şekilde sadece bir tâbîîye rivâyette ettiği düşünülemez. İtirazına kaynaklardan deliller getiren Yücel, sahâbenin kimi zaman onlarca tâbîîye nakilde bulunduğunu belirtmektedir. İsnadın herhangi bir yerinde râvi sayısı teke düşen hadisleri ferd veya garib olarak ismlendirip müstakil eserlerde tasnif etmeleri, İslam âlimlerinin bu konudaki hassasiyetini gösterir. Bu minvalde vuhdan

14 Juynboll, "*İbn Ömer'in Azadlı Kölesi Nâfi ve Onun Hadis Literatüründeki Yeri*", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s.103.

15 Juynboll, *a.g.m.*, s. 104.

16 Juynboll, *a.g.m.*, s. 102.

17 Juynboll, "*İsnadların İlk Şekillenmesinde Muammerûnun Rolü*", Oryantalistik Hadis Araştırmaları Makaleler (der. ve çev. Mustafa Ertürk), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 124.

18 Juynboll, "*İsnad Analiz Metotları*", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 70.

adı verilen eserlerin varlığını hatırlatan Yücel'e göre, bazı hadislerin yalnızca bir sahâbi tarafından nakledilmesinin farklı tabîi sebepleri vardır. Dolayısıyla oryantalistlerin, hadislerin her nesilde sadece bir râvisi bulunduğu dair iddiaları ilmî gerçeklerle örtüşmeyen kurgusal bir iddiadan ibarettir. Ona göre, bu gerçeğin farkına varan Schacht ve Juynboll, spread of isnads (isnadların yayılması) ve diving isnads (dalma isnadlar) kavramlarını geliştirmişlerdir. Yani kurgularına uymayan isnadları hiçbir delil ortaya koymadan uydurma kabul ederek, teorilerinin çürütülmesine karşı bir önlem almışlardır.¹⁹

Juynboll'un tek râvili tariklere karşı şüpheli yaklaşımını makul bulmayan Salih Özer, onun bir rivayetin doğruluğu için şart koştuğu müteaddit isnadların var olduğunu; fakat bununla birlikte münferit isnadların da görülebileceğini belirtmektedir. Diğer râvileri tetkik amaçlı "itibar" kavramına dikkat çeken Özer İslam hadisçiliğinde, rivâyetlerin sıhhati için belirlenen ölçütün râvilerin güvenilirliği olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu ölçütü, makul olmayan matematiksel beklentilerle sorgulamak da son derece anlamsızdır.²⁰ Haklı olarak Özer, Juynboll'un müşterek râvi teorisiyle ilgili olarak verdiği örneklerin mevzû ya da mevzû olma ihtimali bulunan fiten, fıkıh ve kelam konulu rivayetler olduğunu belirtmekte, dolayısıyla bunlardan genel hadis kitlesine şamil sonuçların çıkarılamayacağını savunmaktadır. Bununla birlikte ona göre bu teori, mevzû olduğu bilinen bir rivayetin uydurulmuş olduğunu ispat etmede kullanılabilir.²¹

Harald Motzki de tek râvili rivayet zincirinin, ilgili hadisin aktarıldığı yegâne rivayet zinciri olduğu anlamına gelmediğini savunmaktadır. Ona göre, tek râvili rivayet zinciri müşterek râvinin zikrettiği bir rivayettir. Bunun dışında başka rivayetler de var olmasına rağmen ilk müdevvinlerin bunları kullanmayışından dolayı kaybolmuş olabilir. İlk müdevvinlerin ya da sonraki müdevvinlerin müşterek râvinin altından daldığı iddiası mümkündür; fakat tüm tek râvili rivayet zincirlerinin uydurma olduğunu söylemek haklı bir davranış değildir. Müşterek râvi altındaki dalma isnadlar hemencecik asılsız kabul edilmemelidir.²²

Schacht'ın ortaya koyduğu, Juynboll tarafından da geliştirilerek metotlarının belirlendiği müşterek râvi teorisiyle ilgili olarak yaptığı doktora çalışmasında Fatma Kızıl, kısmî/müşterek râvi teriminin Juynboll'un yüklediği anlamdan tecrit edilerek kullanıldığında, bir râvinin kısmî müşterek râvi olarak tespitinin bir hadisin rivayet tarihi bağlamında çok önem arz ettiğini belirtmektedir. Juynboll tarafından kısmî müşterek râvi olarak nitelenen bir râvi hakkında değerlendirme yapan Kızıl, Juynboll'un uygulamasındaki tutarsızlığa dikkat çekmektedir.²³ Kızıl'a göre bütün isnadlarda müşterek râvi öncesinde tek râvili tarihin bulunduğunu iddia etmek, bir müşterek râvi şablonu oluşturup, onun dışına çıkan tariklerle karşılaşıldığında isnadları dalış/yayıma olarak adlandırıp tasfiye etmek şeklindeki bir usule dayanmaktadır. Tek râvili başlayarak sonraki tabakalarda

19 Yücel, a.g.e., s. 80-84.

20 Salih Özer, "G. H. A. Juynboll ve İsnad Analiz Yöntemleri", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 34.

21 Özer, a.g.m., s. 43-44.

22 Harald Motzki, "Hadis İncelemeleri Nereye Gidiyor?", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 212-213.

23 Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 162-163.

meşhur seviyesine çıkan tariklerin varlığını kabul eden Kızıl, bütün literatürün bu tür isnadlardan oluştuğunu iddia etmeyi mümkün görmemektedir. Aksi takdirde bu tür bir yaklaşımla bütün hadis edebiyatının ferd tariklerden müteşekkil olduğunu iddia etmek gerekecektir. Kızıl, hadis tarihinde binlerce tarihlendirilemez tarihin olduğunu iddia eden Juynboll'u, hadis rivayetini tarihî bir süreç kabul etme konusunda en az Schacht kadar şüpheli bulmaktadır.²⁴

Juynboll, Hz. Peygamber tarafından dile getirildiği iddia edilen belli bir sözün rivâyet serüveninin hicrî ilk altmış ilâ yüz elli yıl arasında ya da varlığı silsile halinde tek senedli halkalara kadar uzadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e atfedilen bir sözün isnad kümesi tek râvili sened halkasına ilave edilen diğer halkanın muhtelif kollara ayırımından oluşmaktadır. Kendisinden, Hz. Peygamber'e kadar uzanan tek râvili halkada yer alan râvilerden sorumlu olan müşterek râvi, işte bu tariklere ayrılan noktada tespit edilir. Müşterek râviler ile fakihler arasında bağ kuran Juynboll, muammerûn olarak bilinen kimselerin müşterek râviler tarafından isnad zincirinde kullanıldığını da iddia etmektedir. Bu minvalde muammerûn olanların bir kısmının bizzat müşterek râviler tarafından uydurulan hayali şahsiyetler olduğunu savunmaktadır.²⁵

İsnad kümesindeki bir râvinin, ancak çok sayıda kısmî müşterek râviye sahip olduğu takdirde müşterek râvi sayılabileceğini dile getiren Juynboll, inceleme neticesinde az sayıda kısmî müşterek râviye sahip olduğu tespit edilen râviyi görünüşte müşterek râvi olarak tanımlamaktadır. Görünüşte müşterek râvilerin, bir müşterek râvi gibi gözükken birinde toplanmış olan iki ya da daha fazla tek râvili rivâyet zincirinden ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Juynboll'a göre özellikle Kütüb-i sittedeki hadislerin çoğunluğu tek râvili rivâyet zincirine sahip isnadlarla desteklenmektedir. Birkaç tek râvili rivâyet zinciri bir görünüşte müşterek râvide toplanırsa bu isnad yapısına da ağ/örümcek (spider) adını vermektedir. Buna göre hadis literatüründe, aslında hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığımız ağlara dönüşmüş binlerce tek râvili rivâyet zinciri mevcuttur. İsnad kümesi niteliklerini haiz hadisler oldukça az olsa da bu isnadların ne zaman oluşturuldukları hakkında fikir vermeye elverişlidir.²⁶

Kızıl, görünüşte müşterek râvinin bulunduğu ve çoğunluğu tek râvili tarikler/dalışlardan oluşan ağ/örümcek ile ilgili Juynboll'un kanaatlerinin isnad-metin analizi ile çürütülebileceğini ortaya koymuştur.²⁷

Juynboll, hadis literatürünün çoğunlukla tek râvili tarikleri barındırdığı, müşterek râvilerin isnadların icatçısı olduğu kanaatini ortaya koyarken müslüman âlimlerin bu fenomen hakkındaki tavrına dair fikirlere de sahiptir. Ona göre müşterek râvi isnadın şüpheli kişisidir ve İslam âlimleri tarafından bilinmektedir. Medâr terimini müşterek râvi terimiyle ilişkilendiren Juynboll, bu terimin kesinlikle müşterek râvi ya da görünüşte müşterek râvi teriminin müslüman âlimlerdeki karşılığı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre "dâre alâ" terimi, teferrede ve inferede geçişsiz fiilleriyle bir benzerliğe de sahiptir. "O, şu hadisin medarıdır" sözü "O, teferrede veya

24 Kızıl, a.g.e., s. 164.

25 Juynboll, "İsnadların İlk Şekillenmesinde Muammerûnun Rolü", Oryantalistik Hadis Araştırmaları Makaleler, (der. ve çev. Mustafa Ertürk), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 140-142.

26 Juynboll, "Hadis İlmindeki Kimi Terimlerin (Yeniden) Değerlendirilmesi", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 145.

27 Kızıl, a.g.e., s. 231-503.

inferede bihî” anlamında kullanılabilir.²⁸ Juynboll’a göre müşterek râvi olgusunu orta çağ müslüman ricâl âlimleri fark etmiş; fakat onlar bu konuyu asla derinlemesine ele almamışlardır. Yalnızca hadis uydurucu durumunda bazı anahtar kişilere imada bulunmuşlardır. Ayrıca müslüman âlimler, bazı meşhur muhaddislerin hadis uydurucusu olduklarını bildikleri halde bu konuya ilişkin kavrayışlarını bu muhaddisleri de kapsayacak şekilde genişletmemişlerdir.²⁹

Halit Özkan, “The Common Link and Its Relation to Medâr” adlı makalesinde Juynboll’un iddiasına karşılık bir hadisin medârı kabul edilen râvinin o hadisle teferrüt etmesinin gerekmediği, bir tabakada birden fazla medârın olabileceğini belirtmiş, medâr kelimesi ile teferrüd kelimesinin aynı anlama gelmediği sonucuna ulaşmıştır.³⁰

Juynboll, isnadın gelişimi ve tarihsel kronolojisi hakkında net tarihler verme çabasında olmuştur. Ona göre isnad h. 1. asrın son yetmişli yıllarında ortaya çıkmıştır. Hadis literatürü içinden en yaşlı müşterek râvilerle ilgili olarak sahip olduğu bilgilerin bunu teyit ettiğini savunan Juynboll, bu kişilerin h. 80 yılından önce bu sözleri tedavüle çıkarmaya başladıklarına ihtimal vermemektedir. Buna göre müşterek râviler çok nadir olarak kibâr-ı tâbiînden ve büyük çoğunlukla sığar-ı tâbiîn veya tebeu’t-tâbiîn neslindedir.³¹

Müşterek râvi teriminin Schacht ve Juynboll’un ortaya koyduğu iddialardan ayrı olarak düşünüldüğünde de isnad şemaları çizildiğinde tariklerin belirli noktalarda birleştiğini belirten Kızıllı, bu ortak kaynakların, bir hadisin rivâyet tarihinin izini sürebilmek ve rivayetler arasında mukabele/mukayese yapabilmek için vazgeçilmez birer ölçüt noktası olduğunu vurgulamaktadır. Medâr teriminin karşıladığı anlamı tartışmak da burada değerini kaybetmektedir. Bir râvinin isimlendirilmesinin, onun bir rivayetteki rolünü tespit etmek için yeterli bir delil olmadığını savunan Kızıllı, bilakis söz konusu râviden gelen metinlerin mahiyetleri ve isnaddaki râvilerin durumlarının dikkate alınması ve buna göre her bir hadis için ayrı ayrı hüküm verilmesini isabetli görmektedir.³²

Bir isnadın ilave tarikler kazanması anlamına gelen yayılma, isnadda bir râvi atlayarak onun hocasından veya daha üstteki bir râviden nakilde bulunmak anlamına gelen dalış da Juynboll’un dikkat çeken terimlerinden biridir. Burada müşterek râviden sonra da dalışların olabileceğini iddia eden Juynboll’a göre, müşterek râvi altına dalma, ne kadar derine ve uzağa yönelirse, o isnadın ortaya çıkış tarihi de o kadar geç bir tarihe aittir. Yaşlı bir tâbiîde biten atlama isnad zincirleri, en eski atlamalar olarak kabul edilmelidir; fakat bunlar müşterek râvide biten isnadlara göre muhtemelen çok daha yakındır. Müşterek râvinin altından dalan, Hz. Peygamber’de ve bir sahâbide biten atlama isnad zincirleri de daha yakın tarihli kabul edilmelidir.³³

28 Juynboll, *a.g.m.*, s. 149.

29 Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşâsı*, s. 264-265.

30 Halit Özkan, “The Common Link and Its Relation to the Madâr”, *Islamic Law and Society*, XI/1 (2004), s. 42-77.

31 Juynboll, “*İsnad Analiz Metotları*”, s. 69.

32 Kızıllı, *a.g.e.*, s. 173.

33 Juynboll, *a.g.m.*, s. 85.

İsnad kümesi oluşturup, müşterek râvi tespitlerini rical eserlerinden istifadeyle yapan Juynboll, tüm bu eserlerde kayıtlı bilgilerden yararlanmakla birlikte bu eserlerde yer alan isimlerin çoğu zaman tarihî olmayıp, hayali kimseler olduklarını iddia etmektedir. Buna göre sonraki dönem hadis müdevvinleri, belirli rivayetlerin tarik sayısını artırmak gayesiyle yeni isnadlar ihdas etmişlerdir. Özellikle isnadlarda “fülan” olarak geçen râvileri mercek altına alan Juynboll, bunların, bir haberi bir hocadan alıp onu sadece bir öğrenci râviye nakleden râviler olmasını şüpheyle karşılamaktadır. Senedin bir yerinde fûlan, bir başka yerinde ikinci müşterek râvi konumunda olan râvilerin az da olsa tarihî olabileceğini kabul etmekle birlikte bunları gerçek hoca-öğrenci-öğrenci ilişkisiyle denk görmemektedir. Bir fûlan, başka bir isnadta müşterek râvi konumunda bulunmazsa, o râvi başkalarından farklı olarak nadir bir rivayeti elinde bulunduran bir râvi olabilir ya da bu rivayeti bir uydurmadır. Bu anlamda Juynboll, fûlan olarak anılan bu râvilerin, hadisçilerin meçhul terimiyle ifade ettiği hayali kimseler olmalarını da muhtemel görmektedir. Juynboll, bir isnad zinciri içinde fûlan olarak karşımıza çıkan bir râviden itibaren yukarıya doğru yayılan birkaç rivayetin olduğu başka isnadlar hakkında da aynı yargıyla hareket etmektedir. Ona göre bu isnadlarda yer alan ilk ya da ikinci müşterek râvi meşhur bir kimse olup isnadında bu tek isnadı kaydeden musannif o râviyi güvenilir kabul etse bile, bu tek isnad güvenilir değildir. Bu konuda gösterdiği örnek bir isnad analizinde Ahmed b. Hanbel’i de usta bir tarik uydurucusu olarak nitelemektedir.³⁴ Aslında Juynboll’un ilgili şemada dalış olarak gösterdiği tariklerin sika râvilerden oluştuğu durumlarda hadis usulünde mütâbi‘ kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan Kızıl, mevcut rivayet için uydurma kabul etmek bir yana âdîd sayılmasının lüzumuna işaret etmektedir.³⁵

Goldziher’e kıyasla bariz bir şekilde isnad merkezli çalışmalar yapan Juynboll, müşterek râvi teorisinden hareketle metinler hakkında da fikirler yürütmektedir. İsnadı uydurmakla itham ettiği müşterek râvilerin, aynı zamanda metni de kurguladığını; fakat bu metinlere göre, dalış tariklerinin desteklediği metinlerin müşterek râvinin metinlerinden daha gelişmiş olduğunu kaydetmektedir. Bu iddiaya göre daha genç sahâbinin adıyla bilinen metinler daima birtakım süslemeler, ilaveler, sokuşturulmuş açıklamalar vb. şeylerle biraz daha detaylıdır. Daha yaşlı râvilerle isnad ile nakledilen metinler ise genellikle yalın, kısa ve özündür. Yani bir metin ne kadar detaylı ise onun tedavüle girmesi de o kadar geç bir tarihtedir. Bunu ispatlayamadığını itiraf etmekle birlikte Juynboll, isnadların oluşumuyla ilgili en muhtemel açıklamanın bu şekilde olacağını dile getirmektedir.³⁶ Bu iddialar, teorinin ispata muhtaç argümanlarından birisi olarak dikkat çekmektedir.

Tersten müşterek râvi (inverted common link) terimi de Juynboll’a özgü bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tersten müşterek râvi, bir isnad kümesinde, bir rivâyeti iki veya daha fazla şeyhten alıp onu bir veya daha fazla öğrenciye rivâyet eden kimsedir.³⁷ Birçok râviden rivâyet edilen haberleri alan çok sayıda râvi anlamına gelen tersten müşterek râviler bu rivayetleri çok sayıda râviye aktarmış olursa aynı zamanda müşterek râvi

34 Juynboll, “İlk Devir İslam Toplumunun İsnad Kullanma Yöntemleri”, Oryantalistik Hadis Araştırmaları Makaleler, (der. ve çev. Mustafa Ertürk), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 77-78.

35 Kızıl, a.g.e., s. 168.

36 Juynboll, “İsnad Analiz Metotları”, s. 80.

37 Juynboll, a.g.m., s. 76.

sayılırlar. Müdevvinlerde biten isnad zincirlerinin diğer isnad kümelerinde de aynı veya benzer modele sahip olup olmadığını sorgulayan Juynboll, bu sorunun cevabını verirken her biri tersten müşterek râvi konumunda bulunan Buhârî, Müslim, Humeydî, İbn Mâce ve Tirmizî gibi müdevvinlerin isnad zincirlerini tahlil etmektedir.³⁸ Ayrıca bir hadis uydurmacısı olarak gördüğü müşterek râviye karşılık, tersten müşterek râvinin, rivayeti uydurmadığı kanaatindedir.³⁹

Schacht, müşterek râvi olarak şu isimleri zikretmektedir: Abdullah b. Dînâr (ö. 127/744), A'meş (ö. 148/765), Amr b. Dînâr, Amr b. Yahya el-Mâzinî, Abdülazîz ed-Derâverdî, Haccâc b. Ertât, Hasan b. Umâre (ö. 153/770), Hişam b. Urve (ö. 146/763), İbn Ebû Zi'b (ö. 159/776), İbn Cüreyc, İbn Uyeyne, İbrahim b. Sa'd (ö. 185/801), Mu'temir b. Süleyman (ö. 187/803), Sa'd b. İshak b. Ka'b, Şa'bî (ö. 104/723), Şu'be, Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Zührî (ö. 124/742).⁴⁰ Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 115/733)⁴¹.

Müşterek râvi olarak nitelenen bu muhaddislerin ortak özelliği kendisinden iki ya da daha fazla kimsenin rivayette bulunmasıdır. Yücel, hiçbir gerekçe olmadan sadece kendisinden hadis alan öğrencilerin çokluğunun, bu kimselerin hadis uydurduklarının işareti olarak görülmesini ilmî ve makul görmediğini ifade etmektedir. Ona göre talebelerinin çok olması, onların zorunlu olarak hadis uyduran kimse oldukları anlamına gelmemelidir. Hadis uydurmakla itham edilen mezkûr muhaddislerin tarihte sabit olduğu üzere bizzat hadis uydurma faaliyetlerinin karşısında yer alması ve isnad uygulamasını başlatmış olması dikkat çekicidir.⁴²

Esasen müşterek râvi teorisinin hadis uydurmacılığına karşı muhaddislerin geliştirdiği isnad uygulamasının fonksiyonunu inkâr kabilinden oluşturulmuş bir önyargı üzerine kurgulandığı söylenebilir. Nihayetinde bir râvinin diğerine intikal ettirdiği rivâyet zincirinin belli noktalarda belli râvilere yoğunlaşması, yani belli muhaddislerin bu mecrada önemli bir şahsiyet olması işin tabiatındandır. Bu muhaddislerin hadis uydurduğu ispat edilene kadar bu iddialar bir önyargı ifadesi olmaktan öteye geçemeyecektir. Kaldı ki ricâl edebiyatı bu muhaddisler hakkında bu nitelermeye yer olmadığına dair yeterli kanıtlarla doludur.

SONUÇ

Güncel hadis tartışmalarının merkezî konumunda olan Juynboll'un tatbik ederek geliştirdiği müşterek râvi teorisi, hadis literatürü hakkında batılı çevrelerin isnad odaklı çalışmalarının bir ürünüdür. Aynı zamanda müslüman ilim adamlarının, hadislerin güvenilirliğine yönelik şüpheler üreten bu teori hakkında cevaplar ürettiği de bilinmektedir.

Teorinin mimarı Schacht, temel olarak sünnet olgusunun isnad çalışmalarıyla şekillendiği, bunun da I. yüzyılın sonuna doğru gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Hadislerin müşterek râviye gelinceye kadar tek

38 Juynboll, *a.g.m.*, s. 77.

39 Juynboll, "Erken Dönem İslam Tarihçiliğine İlişkin Bazı Değerlendirmeler", İsnad Analiz Yöntemleri, (der. ve çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 56.

40 Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. 173-175.

41 Schacht, *a.g.e.*, s. 201.

42 Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s. 84.

râvili tariklerle gelmesini makul ve normal görmeyen Schacht, nihayetinde müşterek râvilerin hadisleri uydu-
ran kimseler olduğu kanaatini savunmuştur. Aynı yoldan giden Juynboll, teoriyi geliştirmiş ve yeni terimlerle
uygulanabilir hâle getirmiştir. Hadislerin güvenilirliği hakkındaki şüpheyi daha ileri düzeye çıkaran Juynboll
yalnızca kısmî müşterek râvileri kabul edip onların rivayetlerini tarih görmüştür.

Teori müslüman çevrede olduğu kadar oryantalistik çalışmalarda da tartışılmaya devam etmektedir. Konuyla
ilgili iddiaların önemli bir kısmının hâlâ ispat edilmemiş olması, genellemeci bir yaklaşımın varlığı, bizzat teo-
ri sahiplerinin dile getirdiği gibi müşterek râvinin tespitinin zorluğu gibi sebepler teorinin zayıf yönleri olarak
görülmektedir. Hadisleri tarihlendirmede isnad zincirini esas alıp onun özelinde bazı tespitler yapma imkânı
veren bu teorinin özellikle mevzûat türünden kaynaklardan alınan örnekleri kullanması güvenilirliğini şüpheli
hale getirmektedir. Diğer taraftan da bu teorinin, özellikle mevzû hadislerin ne şekilde üretildiğine dair sened-
lerin barındırdığı illetleri görme kolaylığı sağladığı söylenebilir.

Tüm yönleriyle tartışma ve araştırma konusu olmaya devam edecek isnad çalışmalarına katkısı yadsınamaz
müşterek râvi teorisi, isnad-metin eksenli yeni çalışmalarla zenginleştirilebilir. Hadislerin daha kapsamlı bir
tahlil ve mukayese ile değerlendirilmesi ve ricâl edebiyatından da istifade edilmesi yoluyla teorinin geliştiril-
mesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- A'zami, M. M. (2015). İslam Fıkhı ve Sünnet. (çev. Mustafa Ertürk). (3. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Juynboll, G. H. A. (2002). Hadis Tarihinin Yeniden İnşâsı. (Çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu Ya-
yınları.
-, (2005). İsnad Analiz Metotları. İsnad Analiz Yöntemleri. (Der. ve çev. Salih Özer). Ankara: An-
kara Okulu Yayınları.
-, (2001). İsnadların İlk Şekillenmesinde Muammerûnun Rolü. Oryantalistik Hadis Araştırmala-
rı Makaleler. (Der. ve çev. Mustafa Ertürk). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
-, (2001). İlk Devir İslam Toplumunun İsnad Kullanma Yöntemleri. Oryantalistik Hadis Araştır-
maları Makaleler. (Der. ve çev. Mustafa Ertürk). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
-, (2005), Hadis İlmindeki Kimi Terimlerin (Yeniden) Değerlendirilmesi. İsnad Analiz Yöntem-
leri. (Der. ve çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
-, (2005). İbn Ömer'in Azadlı Kölesi Nâfi ve Onun Hadis Literatüründeki Yeri. İsnad Analiz
Yöntemleri. (Der. ve çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
-, (2005). Erken Dönem İslam Tarihçiliğine İlişkin Bazı Değerlendirmeler. İsnad Analiz Yön-
temleri. (Der. ve çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Kızı1, F. (2013). Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi. İstanbul: İsam Yayınları.
- Motzki, H. (2005). Hadis İncelemeleri Nereye Gidiyor? İsnad Analiz Yöntemleri. (Der. ve çev. Salih Özer), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Özer, S. (2005). G. H. A. Juynboll ve İsnad Analiz Yöntemleri. İsnad Analiz Yöntemleri. (Der. ve çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Özkan, H. (2004). The Common Link and Its Relation to the Madâr. Islamic Law and Society. XI/1.
- Schacht, J. (1975). The Origins of Muhammadan Jurisprudence. Oxford : The Clarendon Press.
- Yücel, A. (2017). Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi. (2. Baskı). İstanbul: İFAV Yayınları.